

ROMANAS BE MELAGYSČIŲ

„...nežinau, ar galiu mylėti miestą, kuriame patyriau tiek paniekos, skurdo ir nesėkmių. Užtat pažinau jį tiek, kiek man buvo lemta“¹, – rašė Jurgis Kunčinas.

Miestas, apie kurį kalbama, – Vilnius. Aš irgi senas jo gyventojas, čia kažkada su Kunčinu ir susipažinom. Tai buvo dar nykiais tarybiniais laikais, septintojo dešimtmečio pabaigoje. Tada retkarčiais, pavaduodamas kokį susirgusį ar išėjusį atostogų dėstytoją, skaitydavau universitete XX a. Vakarų literatūros kursą. Man mokėdavo po tris rublius už paskaitą, taigi neturėjau ko prarasti, išskyrus savo grandines, ir vietoj Romaino Rollando (Romeno Rolano) ar Theodore'o Dreiserio (Teodoro Dreizerio), privalomų pagal programą, stengiausi pasakoti apie Faulknerį (Folknerį), net Proustą (Prustą) arba Kafką (Kafką). Jurgis Kunčinas buvo mano studentas – jis dešimčia metų už mane jaunesnis. Paskui mūsų keliai išsiskyrė ilgam, susitikom tik Frankfurto knygų mugėje 2002 metų rudenį; atvažiavau iš savojo emigrantinio New Haveno, Kunčinas – iš Vilniaus, kur gyveno ligi pat pabaigos. Tada jau jis pats buvo tapęs XX a. literatūros dalimi: skaitytojų mėgiamas, net įžymus, verčiamas į Europos kalbas, kalbantis per vokiečių televiziją iš karto po Güntherio Graso (Giunterio Graso), kurį mokėjo beveik atmintinai. Bendravom neilgai: pasiūliau jam išgerti, idant prisimintume senus laikus, tačiau Kunčinas atsisakė – prauliota jaunystė sugadino sveikatą. Tai buvo paskutinis susitikimas – tą pačią žiemą Kunčinas mirė.

Jo biografija ne itin sudėtinga ir apmaudžiai trumpa. Kunčinas tepragyveno penkiasdešimt penkerius metus (1947–2002). Gimęs provincialiam Alytuje, studijavo germanistiką Vilniaus universitete, iš ten jį, kaip dažnai būdavo, išvijė – gal už nederamą gyvenimo būdą, gal už per didelį susidomėjimą Vakarų modernizmu, o gal ir už viena, ir už kita. Kas buvo toliau, Kunčinas aprašė savo romanuose, jie autobiografiški, nors tikrovė juose siurrealistiškai ar groteskiškai transformuota. Atsitiktinius darbus keitė chaotiškos buities ir visiškos bepinigės laikotarpiai. Vis dėlto jis surado „ekologinę nišą“ – vertimus iš vokiečių kalbos: pristatė lietuvių skaitytojams Dürrenmattą (Diurenmatą), Borchertą (Borchertą), net Ernstą Jüngerį (Ernstą Jungerį) ir Eliasą Canetti (Eliasą Kaneti), bet laikui bėgant ėmė spausdinti ir savo paties kūrinis. Buvo produktyvus autorius; išleido penkis eilėraščių rinkinius (vieną iš jų vaikams), šešias apsakymų knygas (1996 – net tris) ir penkis romanus, geriausiu iš kurių pagrįstai laikoma *Tūla*. Nepriklausomoje Lietuvoje rašė esė laikraščiuose, tačiau, rodos, tai jam patiko ne daugiau nei ankstesni atsitiktiniai darbai. Svarbiausias jo užsiėmimas liko proza; čia jis, be abejo, buvo geriausias savo kartos autorius.

Romanas *Tūla* išleistas 1993 metais, bet kalbama jame dar apie tarybinius laikus. Tiksliau nei Jurgis Kunčinas apie juos, ko gero, nepasakys: „Visos stotys buvo gerte persigėrusios mastika ir šlapimu – kvapai kiaurai persmelkę mūrus, betoną, net granitą ir metalą... Iš tolo atpažįstamas imperinės didybės kvapas... ot Moskvę, do samych, do okrain... Nuo Pacifiko iki užgrobtos Kenigsbergo...“ (p. 141). Imperija, kaip jai būdinga, slegia, bet ir pati akivaizdžiai kliba; kai kuriuose jos užkampiuose, urvuose, kertėse galima šiaip taip egzistuoti, netgi nugyventi pilną, vientisą, savaip vienintelį gyvenimą. Ir pats Vilnius – ypatinga kertė. Istorinis laikas bėga greit, dabar miestas tapo visiškai kitoks, jį puošia – ar darko – grynai vakarietiški dangoraižiai ir butikai. Jau ne tiek daug žmonių prisimena sovietmetį ir toli gražu ne kiekvienam tie metai įdomūs. Ačiū Dievui? Ne, veikia gaila, nes

---

¹ Jurgis Kunčinas, *Tūla*, Vilnius:Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 29. Toliau romanas cituojamas iš šio leidimo, nurodant puslapį tekste.

ta era vis dėlto buvo unikali. Savo unikalumu Vilnius buvo trečiasis miestas imperijoje po Maskvos ir Petrapilio, lenktyniauti su juo dėl trečiosios vietos galėjo nebent Tbilisis. Strateginis mazgas ties riba, už kurios prasidėjo netarybinis pasaulis, jis virto tuo tašku, pro kurį prasisunkdavo Kita. O tai buvo ne tik šiuolaikinė literatūra, tapyba ar džiazas, bet ir keista šių vietų istorija, daugialypė, paini, tūkstantluoksnė.

Aišku, ir čia nestigo policinės priežiūros ir prievartos – visko, kas privaloma sistemoje, kuri vienodai bijo praeities, dabarties ir ateities. Tačiau miestas buvo savotiškai jaukus, net valdžia buvo jam ne tokia jau baisi, nors ir įkyrėjusi. *Tūloje*, kaip ir kituose Kunčino romanuose ir apsakymuose, pavaizduota visuomenė, kuri pamažu, bet nenukrypstamai iškrenta iš tarybinės santvarkos. Ir pirmasis iš jos iškrenta pasakotojas, rašytojas, autorius.

Jo likimas – amžinas valkatos likimas, nors literatūriniai Gavroche'o (Gavrošo) ar klajūno piligrimo įvaizdžiai netinka naujai patirčiai. „Valkatavimo teorija žiauriai skiriasi nuo praktikos, bent jau mūsų geografinėse platumose“ (p. 62). Kaip bebūtų, svarbiausias veikėjas jaučiasi svetimas tarp bendraamžių, kurie „jau seniai buvo įveikę savo kliūčių ruožus – kritę nuo žirgų, taškęsi ir voliojęsi purvyne, pardavę ir vėl pirkę mašinas, įsitikinimus, pažiūras, seniai metę rašyti eiles, muzikuoti, tapyti arba iš šitų menų pelną gražius pinigais“ (p. 53). Jis renkasi riziką, žaidimą, badmiriavimą ir beprasmybę. Gyvenimas slenka tarp kitų nevykusių likimų, kuriuos iškraipė okupacijos, deportacijos, emigracijos, prisiminimai apie įvairiausius, paprastai nesmagius, režimus. Visoje Kunčino prozoje, ypač *Tūloje*, pilnut pilna atsitiktinių nežinia kokios tautybės pažįstamų, giminaičių ir sugėrovų (išmanantys žmonės sako, kad dauguma jų turi realius prototipus). Personažas grimzta į dugną – tačiau, kaip yra išsitaręs lenkų satyrikas Stanislawas Jerzys Lecas (Stanislavas Ježis Lecas), tame dugne jis visą laiką girdi kažkieno barbenimą, sklindantį iš apačios.

Kalbant jau kiek nebemadingais terminais, Kunčino stichiją galėtume pavadinti karnavališkumu ir dioniziškumu. Bet tai mūsų nelaimingas, nerandantis sau vietos, prakeiktas dioniziškumas. Aišku, svarbiausias čia būtent alkoholis. Girtuokliavimą Kunčinas aprašinėja įsijausdamas į temą ir ją, be abejo, išmanydamas. kažkas suskaičiavo, kad *Tūloje* paminėta ne mažiau kaip dvidešimt gėrimų. Tarp jų nėra tokių subtilių kokteilių kaip Veničkos Jerofejevo kūryboje, vyrauja raudonasis „Agdamas“ ir jį panašūs banalūs gėrimai (beje, minimas odekolonas ir acetono kljiai). Bet Venička, kuris rašė kitaip ir Kunčino nepažinojo, būtų suvokęs jo personažą kaip giminingą sielą.

Nepasakiau to, kas svarbiausia. *Tūla* – romanas apie meilę, ir geras romanas. Meilė jame aprašyta labai atvirai, bet tai tikra, net didžiulė meilė, įgaunanti mito bruožų. Erotika Kunčino pasaulyje laisva, įprastinės ištikimybės ir atsakomybės sąvokos čia neegzistuoja, atsitiktiniai seksualiniai ryšiai kaitaliojasi kažkaip apatiškai, bet, kaip sakė Buninas, meilė – tai kas kita. Kunčino romanas visų pirma primena ne Romeo ir Džiuljetos, ne Tristano ir Izoldos siužetus (nors primena ir juos), bet, žinoma, Orfėjo ir Euridikės mitą. Kaip tik su šiuo siužetu susijusi dvigubų Tūlos laidotuvių istorija: pasakotojas suranda jos palaikus ir vėl užkasa juos toje vietoje, kur pirmą kartą ją pažino. Beje, jis turi dar vieną mitinį antrininką – šikšnosparnį, gyvybę „su paukščio širdimi ir žvėries dantimis“ (p. 36). Mistika? Ne, tiesiog metonimija.

Tokia pat metonimiška ir Tūla. Jos vardas keistas, greičiausiai išgalvotas (bent jau aš nesu sutikęs moters tokiu vardu, nors šiandieninėje Lietuvoje jis įmanomas): „tūla“ reiškia „dažna“, „kažkokia“. Ji iš tiesų viena iš daugelio, bet ir vienintelė – nepakartojamas jos spalvotas sijonas, jos mirtingas ir geidžiamas kūnas. Kaip ir svarbiausias veikėjas, ji beveik dugne, prie pražūties ribos – tuo ir žavi. Metonimiškai ji atstoja visą varganą, griūvantį, bet nesunaikinamą miestą.

Lietuviai – valstiečių tauta, apie Lietuvos miesto gyvenimą visada rašė kitataučiai, priklausantys kitoms literatūroms. Tik pastaruoju metu lietuvių rašytojai ėmė suvokti savąją sostinę, ir Kunčino

bendraamžiai čia suvaidino bene svarbiausiąjį vaidmenį. Jurgis Kunčinas – toks pat neginčijamas vilnietis rašytojas, kaip lenkai Adomas Mickevičius ar Czesławas Miłoszas (Česlavas Milošas), arba žydai Moišė Kulbakas ir Chaimas Gradė. Tiesa, jis jaučia ir Lietuvos „antrąjį miestą“ – Kauną, ir tretįjį – Klaipėdą. Bet Vilnius – jo pagrindinė sfera. Vilniaus skerstgavių raizgalynėje, sulaukėjusiuose parkuose, beformėse aikštėse ir dykvietėse pasakotojas jaučiasi esąs namie, jis grožisi jo kalvų kaita ir panoramomis net atsidūręs daboklėje. Jam, kaip ir visai jo kartai (o gal kelioms kartoms, įskaitant manąją), artimi tie „bokšt[ai], karniz[ai], erkeri[ai], ...kamin[ai] ir vos įžiūrim[os] vėtrung[ės]“ (p. 111), radarai ir draudžiamieji ženklai, – miestas, kur jis patyrė meilę ir sąžiningai išgyveno istoriją, susiliejusią su šalies istorija. Pagal *Tūlą* ir Kunčino apsakymus galima atkurti Vilniaus topografiją, kaip pagal Joyce'ą (Džoisa) – Dublino topografiją. Visi užkampiai, kryžkelės, balkonai, kuriuose pasakotojas sutinka arba bent iš toli mato mylimąją, absoliučiai tiksliai lokalizuojami žemėlapyje. Bet esama rajono, kurį Kunčinas vaizduoja itin atidžiai: tai tamsios Užupio įsčios, Onos ir Baltramiejaus bažnyčių apylinkės, Bernardinų vienuolynas, skardžiai prie Vilnelės ir tilteliai per ją, drėgnas ir miglotas varnalėšų, dilgėlių, pelynų pasaulis, kuriame pasakotojas apgyvendina savo heroję ir kur vyksta jų meilės scenos. Užupis yra šiek tiek į rytus nuo senamiesčio su universitetu ir garsiomis bažnyčiomis, bet tarsi ir jo dalis. Prieškary čia gyveno puikus lenkų poetas Gałczyński (Galčinskis), o pastaraisiais dešimtmečiais – benamiai, marginalai ir avangardistai, kurie, žlugus tarybų valdžiai, įkūrė Nepriklausomą Užupio respubliką (jos šlovė, deja, blėsta, nes į Užupį keliasi naujieji turtuoliai). Būtent Užupis yra senojo ir gyvybingojo Vilniaus šerdis Kunčino aprašytais „nykais, bet nenuobodžiais laikais“ (p. 20).

Jurgio Kunčino proza – trūkinėjantis pasakojimas pirmuoju asmeniu, skirtas skaitytojui, kurį ne visada lengva nuspėti, beveik nuslystantis į sąmonės srautą. Jame pasitaiko aukštojo stiliaus ir snobizmo (vagabundai, menestreliai, Bruegelis, Kasparas Bekešas...), bet juos tuoj pat gesina parodija ir farsas. Registrų kaita primena džiazą improvizaciją. Siužetas išslysta, tirpsta fragmentuose, netikėtuose žingsniuose į šalį, išdaigiškame taisyklių pažeidinėjime. Kartais rizikuojama geru skoniu, padvelkia egzaltacija, bet melagysčių tikrai nėra; yra karti, bėdą žadanti klounada, yra neišvengiamas Vilniaus romantizmas, yra ištikimybės temai, kuri pareikalavo viso autoriaus gyvenimo ir, tikiuosi, sudomins daugelį – tiek pažįstančių Lietuvą, tiek jos nepažįstančių.

2008

Iš rusų kalbos vertė Donata Mitaitė

Tomas Venclova, *Pertrūkis tikrovėje. Straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 78–82.